

[1058]

PERSONALHISTORISK
TIDSSKRIFT

ÅRGANG 109 : 139-156

1989

Thelstrup

REDIGERET AF SAMFUNDETS SKRIFTUDVALG
VED
TOMMY P. CHRISTENSEN

Christian 4. og Rasmus Thestrup Konge og købmand – to skæbner set i et genealogisk perspektiv

Af
Knud Prange

Christian 4.-jubilæet

1988 var et jubilæumsår. Udstillinger, foredrag, bøger og artikler samt udsendelser i radio og TV har fortalt om den store »faderskikkelse« i vor historie: Christian 4. Man sagde tidligere, at der i hvert fald var to årstal som enhver dansker kender: 1588 og 1648 – Christian 4.'s regeringstid. Sådan er det måske ikke længere, men hvis årstallene skulle være gledet ud af vores bevidsthed, så har vi i hvert fald nu fået genopfrisket det første, takket være de mange arrangementer i forbindelse med 400-års jubilæet for Christians tronbestigelse.

Der er næppe tvivl om at Christian 4. er den danske konge der står stærkest i vores bevidsthed, og det er der mange gode grunde til. Allerede for et par generationer siden skrev Axel Henriques en vise om den oldenborgske kongerække, og det hedder her:

Christian den Fjerde vil altid mindes
evigt dit navn skal findes
på program til Elverhøj.

Det er selvfølgelig i sig selv rigtigt, men visen træffer nok en dybere sandhed. Elverhøj er blevet et folkekært klenodie lige fra ouvertürens kongesang over børnemenuetten og de forbyttede børn, til elverkongen og alskens sagn og mystik. Midt i denne gevaldige historie skrider så Christian 4. ind på scenen, bred og mægtig, med stok og fjerprydet hat. Han udfordrer de underjordiske magter ved at overskride Tryggevælde å – vel er dette ikke Rubicon, og vel er jeg ikke Cæsar . . . Han er streng, men alligevel folkelig, han gennemskuer bedraget, løser underfundigt problemerne og erklærer til sidst at man trygt kan klage sin nød og frembære sine ønsker for kongen:

»Således var det stedse skik i Danmark,
jeg ser i ånden: Sådan skal det blive!«

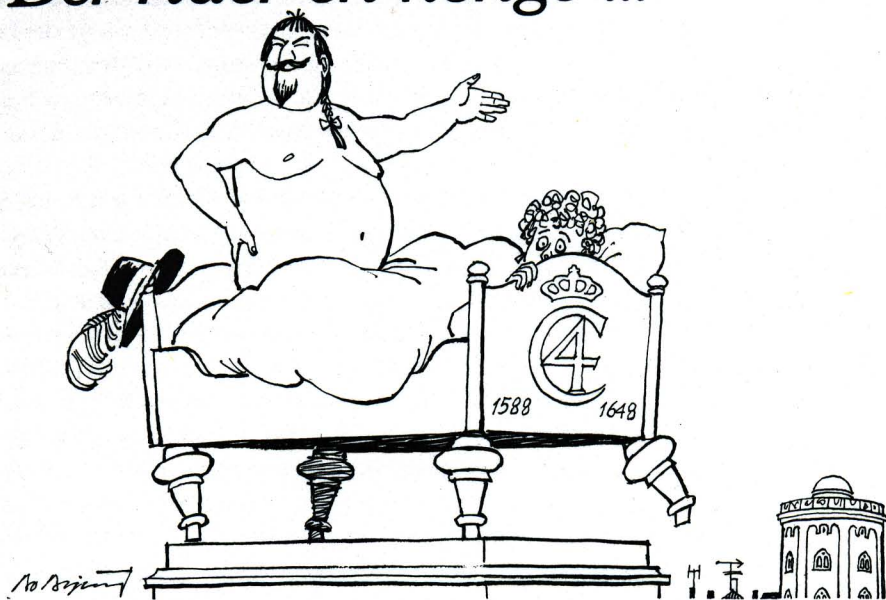
Altsammen typisk dansk – eller i hvert fald sådan som vi gerne vil opfatte det typisk danske.

Elverhøjs myndigt retfærdige konge er imidlertid ikke det eneste billede der melder sig i vores bevidsthed. Kongesangen er nævnt – vi ved jo alle at kong Christian stod ved højen mast, det var hans væрге der hamrede så Gothens hjelm og hjerne brast, ja ingen kunne stå sig mod Danmarks Christian i kamp. Vi har lykkeligt glemt at Gothen er vort broderfolk, svenskerne, og vi har aldeles fortrængt at det var Christian der ikke stod sig i kampen. Sangen illustreres af Marstrands kendte billede af kongen om bord på Trefoldigheden i slaget ved Kolberger Heide. Christian er blevet såret i øjet – vi kan stadig se hans blodplettede krave og lommelørklæde på Rosenborg – men han rejser sig og fortsætter kampen. Altså dansk ukuelighed og mod.

Det er imidlertid ikke blot disse forestillinger, der har givet Christian 4. en solid plads i vore hjerter. Vi kan jo stadig se resultater af hans aktivitet. Han grundlagde hele byer, som han lidt ubeskedent opkaldte efter sig selv: Kristiania, Kristiansstad, Christianshavn; og han opførte folkekære bygningsværker som Nyboder, Børsen med det forunderlige dragespir, Rundetårn – indvendig med sneglegang og udvendig med rebus, Frederiksborg og Rosenborg. Navnlig Rosenborg taler til fantasi og nationalfølelse. Navnet er poetisk, bygningen og dens tårne er som et eventyrslot, og her kan vi se de mange bevarede minder om kongen og hans slægt – ikke mindst den prægtige krone. Og selv om vi måske husker at Christian en overgang måtte pantsætte kronen til købmænd i Hamburg, så gør det ikke noget. Vi fik den jo tilbage igen, det hele endte godt – det er kort sagt såre dansk. På samme måde føler vi, at trods den hollandsk inspirerede byggestil, er Rosenborg kerne-dansk. Da man i 1914 skulle finde en titel til en dansk prins der giftede sig med en ikke-fyrstelig, så valgte man da heller ikke at gøre ham til greve af Christiansborg eller Frederiksborg. Nej han blev greve af Rosenborg og fik både en rose og en borg i sit våbenskjold.

Til den folkelige opfattelse af Christian hører nok også en vis viden om kongens forhold til vin og til kvinder. Mange har hørt om den dagbog som en af kongens adelsmænd førte, og hvor der efter hvert drikkelag med kongen er sat et eller flere krydser, alt efter hvor høj rusen havde været. Der er også flere andre vidner der beretter om hvordan kongen kunne slå sig løs. En adelsmand, Sivert Grubbe, fortæller om hvordan det gik til da han havde besøg af kongen i sit logi i København. Det endte med at værten ikke kunne byde på flere drikkevarer, hvorefter kongen brugte en tom flaske til at slå alle ruderne ud. Christian må åbenbart stadig have været tørstig, for på vejen hjem til slottet prøvede han at krybe ind gennem vinduet til en anden hofmand, men faldt på hæftet af sin egen kårde og fik et sår over højre øje.

Der rider en konge ...

Den 2. december 1987 bragte dagbladet Politiken denne fornøjelige Bo Bojesen-tegning med følgende kommentar: »Christian den Fjerdes intime liv har fået en så fremtrædende plads i nyere historieskrivning, at det burde give anledning til en monumental markering af 400-året for hans tronbestigelse.«

Næste dag ville han til Kronborg, han nåede dog ikke længere end til Vartov, hvor han overnattede. Jo, det havde været en anstrengende aften.¹

Alt det synes dog ikke at have gjort noget skår i hans popularitet hos eftertidens danskere, og det samme gælder for hans forhold til kvinder – måske tværtimod. En mand der kunne bedåre damerne, sætte mange børn i verden samt sætte dem godt i vej, det var dog et mandfolk! Og så var en af hans mange døtre tilmed den folkekære Leonora Christina, som måtte gå så gruelig meget ondt igennem under sit 22-årige ophold i Blåtårn. Selv faghistorikere har ikke været helt uimodtagelige for kongens specielle udstråling. Erik Arup, der bestemt ikke var nogen stor beundrer af danske konger, slutter således andet bind af sin Danmarkshistorie med at fortælle hvordan kongefamilien flyttede ind på Rosenborg, i hvis kældre der lå tønde på tønde af herlig rhinskvin – den dag i dag det fornemste traktelement ved den danske konges taffel. Fra sit arbejdsværelse kunne kongen egenhændigt hejse vindebroyen op når han ville være uforstyrret, men i det fjerne kunne han for-

nemme larmen fra al den driftige virksomhed i sin store og levende hovedstad. Arup maler ligefrem et helt lille genrebillede: »Kær i samarbejde med gode danske mænd, når de udførte hans vilje, kær i selve arbejdet lige til dets ringeste enkelthed, kær i legemlig anstrengelse, helst krig eller jagt, kær i god mad og rigelig vin, kær i musik og skøn bygningskunst sad kong Christian 4. 1624 på Rosenborg, lykkelig, når nu og da eftermiddagssolen ved familietaflet kastede sine stråler over Kirstine Munk og hendes smukke børn.«

Nærlæser man dette citat er det ikke svært at mærke Arups forbehold og at se de egenskaber hos kongen, som kunne give anledning til kritik. Alligevel er Arup – og man fristes til at sige: nationen med ham – blevet fascineret af Christians blodrige og handlingsfyldte renaissancenatur. En sådan konge er nok værd at mindes – og værd at studere for historikerne. Der skete noget i hans 60 år lange regeringstid, og der er rigeligt med kilder, som kan belyse perioden og dens mænd. Ikke mindst de mere end 3.000 breve der er bevaret fra Christians egen hånd. Det er et helt utrolig omfattende materiale som næsten bogstaveligt giver os mulighed for at se kongen over skulderen og følge hans tanker og sindsstemninger. Man siger at ingen er helt for sin kammertjener, og vi kan komme så tæt på kongen at det er svært at forbise både hans negative og hans positive egenskaber. Derfor har historikerne gode muligheder for at tage stilling til hvordan Christian var som menneske og som konge. De mange, mange andre kilder der er bevaret fra denne tid gør det også rimeligt at stille spørgsmålet: hvordan gik det egentlig for Danmark i de 60 år Christian 4. regerede?

Det gik faktisk ikke så godt. Det er ikke helt tilfældigt at Arups skildring af det lykkelige familieliv på Rosenborg er placeret netop i 1624, som man nok med nogen ret kan kalde for det sidste af de gode år. 1625 kastede Christian sig ud i 30-års krigens stormagtsopgør. Kejserkrigen, som den kaldes, blev noget af et vendepunkt, både militært, økonomisk, og for kongen personligt. Kongen blev alvorligt kvæstet under inspektion af en fæstning, han tabte slaget ved Lutter am Barenberg og hele Jylland blev besat og brandskattet af Wallensteins tyske tropper. Dertil kom så at Kirsten Munk i mellemtiden bedrog kongen med en af de udenlandske lejeofficerer – hun blev sendt i forvisning, og kongen erklærede til sidst lige ud, at hendes yngste datter, »den kasserede frøken«, var en horeunge.

Det lykkedes imidlertid at slippe forbløffende heldigt ud af krigen, men landet var skrammet og arret. Det var ikke uden grund at kongen allerede i 1627 talte om »den ruin som nu skinbarligen er for øjnene«. ² Jylland var hærget, finanserne slået i stykker, og der var opstået et alvorligt modsætningsforhold mellem adelen og de øvrige stænder. Dertil kom at troen på

landets militære styrke var rystet, og tilliden til at de gode tider blot kunne blive ved og ved, må have lidt et alvorligt knæk.

De følgende år skulle ikke bidrage til at genoprette denne tillid, for skønt skattetrykket stadig voksede, hjalp det ikke på statsgælden, den blev bestandig større. Det var derfor et svækket land der i 1643 blev kastet ud i en ny krig, Torstensson-fejden. Jylland blev igen besat af fjenden, og trods et par heldige søslag lykkedes det svenskerne at gøre sig til herrer i Østersøen. Det sørgelige resultat blev freden i Brömsebro, hvor Christian måtte afstå Härjedalen, Jämtland, Gotland og Øsel samt pantsætte Halland for 30 år. Det var en alvorlig amputation, og dertil skal så lægges en udbredt forarmelse og en statsgæld, der havde nået hidtil usete højder. Bitterheden og forurettelsen i hele det danske samfund var stor. En 60-årig regeringsperiode der var begyndt strålende var på mange måder slået over i det stik modsatte, forhåbninger var slået fejl, velstand og landområder var gået tabt. Der kan være – og der er faktisk – mange meninger om hvorfor dette skete, og om hvem der må bære ansvar for udviklingen. Det er heller ikke til at afgøre, om udviklingen kunne være blevet en anden, og hvordan skal man i det hele taget stille regnskabet op og afveje plusser og minusser ved Christians indsats? Kulturel blomstring, byanlæg og dejlige bygninger, over for militære nederlag og landafståelser? Men man kan også spørge: hvordan havde vore forfædre – de almindelige danskere – det på Christians 4.'s tid?

Endnu et jubilæum

Den 28. juni 1588 blev der i Nedergård i Testrup, Mårslet sogn, syd for Århus født en bondesøn ved navn Rasmus Pedersen Thestrup. Han kom altså [1058] til verden samme år som Christian 4. tiltrådte sin regering, og han døde 8 år senere end monarken, så man kan roligt sige, at hele hans liv og tilværelse på mangfoldige måder har været vævet sammen med landets skæbne under Christian 4.'s regering. Tilfældet vil at det er muligt at komme ganske tæt ind på livet af Rasmus Thestrup, idet han har efterladt sig nogle selvbiografiske optegnelser³ – han kalder det selv en stambog.

Det er ikke tanken at give en detaljeret skildring af Rasmus Thestrups leved. Men på grundlag af stambogen og den store byhistorie, Aarhus gennem Tiderne,⁴ er det muligt at opridse nogle hovedlinjer som knytter kongens og undersåttens skæbner sammen.

Foruden to søstre havde Rasmus hele tre brødre, så forældrene har måske ment at det var praktisk at i hvert fald én af dem forlod landbomiljøet. Moderen havde to brødre der var blevet præster, så tanken om at lade en søn studere, var ikke fjern. 10 år gammel blev Rasmus i hvert fald sat i skole i Århus og var der i tre år indtil byen blev ramt af pest. Det var det store vende-

punkt i hans liv. Forældrene sendte skyndsomst den 14-årige dreng til Lübeck, hvor han gik i skole et halvt års tid. Mens han var der, nåede pesten imidlertid til Nedergård, og i løbet af 1½ måned døde såvel hans forældre som alle hans 5 søskende – foruden 10 andre mennesker på gården.

Hvis det havde været meningen at Rasmus skulle være præst, blev tanken i hvert fald opgivet, men skolekundskaberne kunne jo også anvendes på en anden måde. Rasmus vendte en tid tilbage til Testrup, men kun 17 år gammel flyttede han til Århus og tog borgerskab. Rask gik det, og han var da heller ikke mere end 22 år da han fandt en kone. Hun var endnu yngre, nemlig 17 år gammel, men allerede enke efter et ægteskab, der kun havde varet 11 uger. Det var ved denne tid at Rasmus Thestrup for første – og måske eneste – gang så sin konge, og det kunne nær have kostet ham livet.

Christian 4. drog i 1610 gennem Århus på vej til Viborg, hvor hans ældste søn skulle hyldes. Borgerskabet har åbenbart villet lave festlig larm, og Rasmus Thestrup affyrede en bøsse hvorved han »uforvarende stak ild i to fade krudt«, som forbrændte hans ansigt og hænder. Han kan dog notere at han blev helbredt og var aldeles uden lyde. Og derpå holdt han bryllup.

De følgende år blev på mange måder en frugtbar tid. Den unge brud måtte rede til barsel med jævne mellemrum – hun fik, som der står på epitafiet over dem, ti gange elleve børn. Det vil sige 10 svangerskaber, den ene gang med en tvillingefødsel. Også Rasmus havde nok at se til. Selv om han ikke blev rådmand, kunne byen godt bruge hans evner. Han var for eksempel vinprøver (dvs. den der skulle kontrollere kvalitet og pris på vin), kirkeværg, rodemester i 6½ år, taxerborger, olderman i kræmmerlavet tre år, korporal over den 8. part af byen i 12 år, kæmner »i en besværlig tid«, overfor-mynder i 12 år, overkøbmand to gange, overrodemester i to år, og under den fjendtlige besættelse af byen blev han tvunget til at fungere som byfoged små to år.

Alt det forhindrede ham bestemt ikke i at være en virksom købmand. Han købte adskillige gårde og boder i Århus, byggede om eller byggede fra nyt, og han bevarede også jordejendom i Testrup. Han har tillige ejet en gård i landsbyen Hørret, for to af dens agre forærede han til Mårslet kirke. Det er måske ved samme lejlighed han fik lagt gravtræer over forældrenes og sine søskendes grave. Siden fik forældrene et forgyldt epitafium i kirken.

Så kom kejserkrigen i 1625. Navnlig de to sidste år var slemme. Rasmus Thestrup noterede i sin bog, at den 20. september 1627 kom kongens ryttere til byen og plyndrede mange godtfolks huse – og det var ellers landets egne soldater der var tale om. Men værre blev det, for et par uger efter kom kejserens folk, dvs. fjenden, og de blev i noget nær 7 fjerdingår. De holdt sælsomt hus herinde, så det svier til det barn der ligger i vuggen – står der i stambo-gen. Krigenes sidste år var bedrøveligt, men den gode købmand forsømmer

ikke at notere at man kunne komme billigt til både korn og fetalje. For eksempel kostede en oxen kun 1 rigsdaler (mod normalt vel omtrent 20 rigsdaler), og man kunne for en ringe sum købe kobber, tin og messing, »som de umilde mennesker stjal og røvede fra fattige folk«. Til gengæld var der ikke mange penge tilbage, når skatten var betalt. Ved rygten om at der skulle komme flere regimente til Jylland erklærede den tyske oberst i Århus: Sker det, dør vi af sult.

Det var med betydelig lettelse at man hørte freden blive udråbt og så de sidste krigsfolk forsvinde den 13. juni 1629. Byen var arret og skrammet. Mange havde mistet ejendele og penge, huse var blevet brændt af og fattigdommen bredte sig. Efter flere års forløb måtte regeringen ligefrem eftergive skatterestancerne for 1630 og 1631.

Byen havde tydeligt lidt et knæk, og det kan også ses på antallet af folk der løste borgerskab. De sidste 5 år før besættelsen var der 40 nye borgere pr. år, de følgende 5 år knap 13. Derefter steg tallet noget, men kun til godt halvdelen af niveauet i de gode år.⁵

Rasmus Thestrup synes at være kommet godt igennem krigsperioden. Der er i hvert fald ingen beklagelser i stambogen, som kun nævner at han må genopbygge 5 boder som blev nedbrudt i fjendens tid. Men ellers fortsætter mønsteret fra før krigen. Han får endnu 3 børn, køber kålhavn, ejendomme i Skolegade og på Brobjerg, erhverver – efter trætte og dom – en adelig grund og ejendom som han havde haft pant i, køber andel i en gård i Malling, bygger nye boder og et par gadehuse i Testrup.

Der har afgjort været velstand til huse. Da den 19-årige søn Niels, der tjente hos en borgmester i København, døde i 1637, blev der brugt over 60 daler på hans begravelse. Der blev også ofret meget på et par gladelige begivenheder. Sønnen Oluf var blevet præst i Dalby, og 1642 stod hans bryllup på domhuset i Viborg. Det var »meget prægtigt«, og der var indbudt ikke mindre end 130 adelige. Bruden, Kirstine, var datter af livlæge Matthias Moth, og derved kom Rasmus Thestrup – dog først efter sin død – i et slags »svogerskab« til Christian 4. Kirstine blev nemlig faster til Christian 5.'s elskerinde, Sophie Amalie Moth.

Året efter holdt Rasmus Thestrup bryllup for sin datter Mette, der ægtede Jens Sørensen Winther. 29. oktober stod deres bryllup på byens rådhus – »et prægtigt bryllup«. Derefter var der ingen fester på rådhuset i tre år – i december udbrød nemlig Torstenssonsfejden.

»I dette nye års begyndelse høres mange bedrøvelige og onde tidender formedelst svenskens krigsarmada« skriver Rasmus Thestrup. Byen skulle stille 100 soldater, og Rasmus måtte alene stille 1 soldat »med al sin gevær og besoldning«. Det hjalp dog intet, og allerede 16. januar blev Århus besat af fjenden.

Rasmus Thestrup fik indkvarteret en ritmester med 27 personer og 31 heste. Selv om stambogen noterer at ritmesteren var »af adel«, så var det en beskeden trøst. »Han holdt så hus med mig at jeg næppelig forvinder det her i verden«. Besøget – og krigen – kostede ham næsten 4.000 daler.

Denne gang var følgerne af kongens udenrigspolitik særdeles smertelige. Man måtte opgive at inddrive skatterestancerne for 1643–44, og endnu 7 år efter krigen måtte kærneren gang på gang notere: »er intet at bekomme«, ud for skatteydernes navne. De sidste 5 år før krigen var antallet af nye borgere kommet op på 24 pr. år – gennemsnittet for de næste 5 år er godt 11 nye borgere.⁵

»Nu måtte jeg fattige mand på det ny igen til at opbygge det som de umilde mennesker for mig havde nedrevet og ganske fordærvet« skriver den 57-årige Rasmus Thestrup. Men han tog ufortrødent fat. Han genopførte gårde og ejendomme samt boder mange steder i byen, genopbyggede et gadehus og anskaffede sig parter i en række bondegårde, hvor han før havde haft pant. Han synes både at kunne investere og spare. Det sidste fornemmer man i forbindelse med at Rasmus Thestrup på byens vegne var sendt til herredag i København. Det varer 7 uger ÷ 1 dag, hvorpå der i stambogen er tilføjet: »Kostede vel penge«.

Som god handelsmand glæder han sig når »den gode Gud har ladet vokse en stor velsignelse af jorden« – både korn, nødder og hør. Og 1654 skriver han ligefrem at dette år var så god en tid »som tilforn havde været en hård og ond tid i mange år«. Priserne var meget lave, undtagen på ved, kul og tømmer. Hertil bemærker den gamle købmand – måske lidt overraskende – »og særlig var det dyrt for håndværksfolk, tjenestefolk og dem som gik for dagløn«. I byhistorien får han det skudsmål, at han var from, redelig, meget agtet og dygtig, samt at han undertiden synes at have taget andre end blot rent forretningsmæssige hensyn.⁶

På stambogens sidste sider gør den 66-årige mand sit regnebrædt op. Han siger, at der er to ting som han siden sin ungdom har haft stor lyst til og altid har eftertragtet, nemlig bøger og ejendom. »Og det har den gode Gud rigeligt og rundeligt begavet og velsignet mig med«. Foruden gamle dokumenter, antikviteter og almanakker for 85 år, har han haft mere end 500 indbundne bøger. Det var et betragteligt antal. En gennemgang af skifteprotokollen for Århus 1678–1701 viser 406 skifter med opregning af bøger i de 110. Bogbestanden var i gennemsnit 15 stk. pr. bo, og den største samling var på 150 bøger.⁷

Hans »samling« af ejendomme var også betydelig. Han nævner selv »over 70 ildsteder og våninger, små og store, både her i byen og på landet«. Han kan derfor afslutte sine optegnelser med en oprigtig tak til Gud – fulgt af en

eftertænksom bemærkning om, at hvorledes hans børn og efterkommere vil omgås med disse ting efter hans død, det giver tiden.

To vidt forskellige familier

Christian 4.'s nærmeste aner skal, foruden i Danmark søges i Mecklenburg og Sachsen-Lauenburg, hans fastre var gift i Sachsen og Braunschweig-Lüneburg og søstrene fandt ægtefæller i Sachsen, Holsten-Gottorp og England. Hans dronning kom fra Brandenburg og svigerinden var gift i Würtemberg. Som man kunne vente var kongen solidt forankret i et fyrsteligt miljø, og dermed fulgte at slægtsforbindelserne gik til udlandet, og i helt overvejende grad til Tyskland.

Gennem ægteskabet med Kirsten Munk knyttede kongen nogle helt andre forbindelser, nemlig til den danske højadel. Det skulle føre til mange politiske vanskeligheder, ikke mindst da kongens og fru Kirstens døtre giftede sig med danske adelsmænd, det såkaldte svigersønnernes parti. Før og efter sine ægteskaber havde Christian flere elskerinder og et antal børn. Hvor mange elskerinder og hvor mange børn er formentlig endnu ikke afklaret – jeg kan her henvide til et endnu utrykt manuskript af Nils Fredrik Beerståhl: Christian 4. som make och far, som forhåbentlig publiceres i dette tidsskrift. Der var vel tale om ca. en snes børn i alt, som kongen fulgte med interesse – en interesse der var lidt afhængig af, om de var født i eller uden for ægteskab.

Man kan til gengæld spørge om hvor megen glæde kongen i det lange løb fik af sine børn. Leonora Christina stod ham givetvis nærmest, men ulykkeligtvis kunne han til sidst ikke døje at se hendes mand, Corfitz Ulfeldt. Han synes til gengæld at have konspireret med pavestolen for eventuelt at få placeret sin egen søn på den danske trone. Leonora Christina plagede ofte sin far med angreb på Vibeke Kruse (den sidste af elskerinderne) og hendes børn og med angreb på svogrene Christian Pentz og Hannibal Sehested – det satans kvindemenneske sagde Sehested om hende. De to svogre havde det ikke selv for godt med deres koner. Pentz' kone var ustyrlig og misundelig, hun forbitrede mandens liv, og Sehesteds kone var bitter og hadefuld. Søsteren Elisabeth lå i stadig strid med sine søstre og med sin egen mand, den plumpe, ubegavede og udskejende Hans Lindenov. Han erklærede ligeså: Jeg er blevet gift i en fandens måde. Hedevig var heller ikke noget blidt gemyt. Hun kaldte sin mand, Ebbe Ulfeldt for »et forbandet creatur«, og han var da også både brutal og hensynsløs. Den enlige bror i denne stridbare flok, Valdemar Christian, er blevet karakteriseret som udygtig og grov.⁸

Kongens børneflokk med Kirsten Munk havde også et skævt forhold til flere af deres halvsøskende, så der var ikke megen glæde at hente i den nær-

meste familie for den aldrende konge. Hans sidste år var fyldt af bitterhed og mistro, og et halvt år før sin egen død mistede han tilmed sin ældste søn, den »udvalgte« prins. Forholdet mellem dem havde bestemt ikke altid været godt, og sønnen var blevet kaldt en karikatur af sin far, men det var dog *tronfølgeren* der døde.

Rasmus Thestrups liv har i bølgebevægelser afspejlet Christian 4.'s udenrigspolitik og landets skæbne, og begge dele kan han nok have haft sin mening om. Den kommer dog ikke frem i stambogen, måske fordi han ikke synes det tilkom ham at bedømme eller kritisere sin »nådige herre«. Der er da også en enorm social afstand mellem de to mænd og selvfølgelig også mellem deres slægtsforbindelser.

Rasmus Thestrup indleder sin stambog med at opregne sin herkomst: forældre, bedsteforældre og en del af oldeforældrene – »alle Gud ske lov ærlige og ægte forældre«. Der var tale om bondeslægter fra egnen vest og syd for Århus, og den fædrene slægt stammede fra Kannegård. Det var en lille væbnergård som havde mistet sine adelsrettigheder, fordi man ikke havde kunnet opfylde sin ledingspligt.

På faderens side synes der ikke at have været slægtninge tilbage efter pesten i 1603, til gengæld var moderens familie så meget des større. Hun havde nemlig 7 søskende. Det var et solidt bondemiljø, to af dem var sandemænd og en tredje var gift med en sandemand, men som nævnt, var der også to af dem der blev præster og en tredje blev gift med en præst. Den ene af disse sønner var den Niels Fog der blev stamfar til adskillige snese præster, bl.a. i slægterne Fog, Gad, Assens, Harlev og Bøgh.⁹

Morbrødrene og mostrene var frugtbare folk, så på mødrene side havde Rasmus Thestrup hele 40 fætre og kusiner. Det er måske typisk for denne kreds af fremtrædende og formentlig velstående bønder fra 1500-tallets slutning og begyndelsen af 1600-tallet, at en del søgte en ny levevej, enten som præster eller som købmænd i byen. Der var opbrud i miljøet, og skolegang kunne være vejen bort eller måske vejen frem.

Rasmus Thestrup havde selv oplevet hvilken betydning det fik for ham, at han var sat i skole, så han gjorde hvad han kunne for at hans børn skulle få en uddannelse. De kom alle i dansk skole, som regel når de var 5–6 år gamle, Oluf dog allerede da han var 3½ år. Derefter kom sønnerne i latinsk skole – også Niels der åbenbart skulle have gået handelsvejen. Fire andre sønner fortsatte på universitetet og blev teologer. Smertensbarnet har tilsyneladende været Vilhelm (Villum). Trods 10 år i latinskolen ville det ikke rigtig blive til noget, og faderen noterer at han »må derfor takke sin egen ulydighed, om han det fortryder, når han bliver gammel«. Derpå fik han en handelsuddannelse, i Norge, Amsterdam og på Christianshavn; han endte som købmand i Århus.

Også pigerne skulle have uddannelse. For eksempel blev Ingeborg som 5-årig sat i skole, hvor hun i 6 år lærte at læse, skrive og regne. Derefter kom hun til en sømmekvinde for at sy og kniple, og her var hun endnu 2 år senere da hun døde af mæslinger. Den eneste datter der nåede voxenalder, blev gift med en velstående købmand i byen.

Christian 4. gjorde meget for at placere sine børn og svigerbørn på fyrstetroner, i rigsembeder eller på lensmandsposter, men han synes at have haft ringe glæde heraf. I modsætning hertil forekommer Rasmus Thestrups familieliv anderledes harmonisk. Han kunne give børnene en solid økonomisk baggrund og en uddannelse, og det kunne måske i det lange løb føre til en del. Som vi skal se, kom mange af Christian 4.'s efterkommere til at sidde på en række europæiske troner. Det kom Rasmus Thestrups ikke til, men han fik dog grundlagt et dynasti i det små, i Århus.

Selv om Rasmus Thestrup spillede en betydelig rolle i byens styre, blev han aldrig rådmand eller borgmester, det blev til gengæld hans efterkommere (se tavle 1). Det begyndte med svigersønnen Jens Winther der blev rådmand i 1650, hvad der sikkert har glæde Rasmus Thestrup, og det kulminerede i den følgende generation. Jens Winthers søn Hans giftede sig med en borgmesterdatter, han blev selv rådmand og siden byens borgmester i 23 år. Begge hans søstre giftede sig med rådmænd, det samme gjorde 3 kusiner, og den enes mand endte tillige som borgmester. Hans Winthers datter blev også gift med en borgmester, men det var i Randers. Til gengæld var nevøen Peder Laasby parat til at overtage borgmesterposten i Århus, og hans søn fulgte ham som eligeret borger. I mellemtiden var en anden gren af slægten rykket frem med en rådmand og endnu en eligeret borger.¹⁰

Længere har jeg ikke fulgt slægtens placering i det århusianske bystyre, men det kan da tilføjes at Carl Holst-Knudsen, der var medlem af byrådet 1925–33, var gift med en Thestrup-ætling.

Europas oldefar

Christian 4. gjorde flere forsøg på at placere børn på et par europæiske troner, dog med ringe held. Sønnen Ulrik blev fyrstebiskop i Schwerin, men han døde barnløs, og forsøget på at få Valdemar Christian gift med czarens datter mislykkedes totalt. Derfor ville det nok have både undret og glædet kongen hvis han havde kunnet se hvordan det skulle gå i de følgende generationer. Det er med rette man kalder Christian 9. for Europas svigerfar, men man kan med endnu større ret kalde Christian 4. for Europas oldefar (se tavle 2).

Allerede kongens oldebørn sad – foruden på den danske trone – som kur-

fyrste af Sachsen, konge af Polen, hertug af Holsten-Gottorp og konge af Sverige. I den følgende generation besatte efterslægten den russiske trone, to generationer senere den franske og den spanske, og i 7. led blev en efterkommer kejser af Østrig.

Siden blev andre, konger af Sachsen og Portugal, kejsere af Mexico, Brasilien og Tyskland. I 1945 var efterkommerne konger af Italien, Bulgarien, Grækenland, Rumænien og Jugoslavien, og endnu i dag er monarkerne i Danmark, Norge, Sverige, England, Holland, Belgien, Luxemburg, Liechtenstein og Spanien alle ætlinge af Christian 4.¹¹

Selv om en del af tronerne er gået tabt i tidens løb, må man dog sige at »slægten« har klaret sig ganske godt. Flere af monarkerne har nu haft deres problemer. Det begyndte at gå galt i 5. generation hvor både Peter 3. af Rusland og Gustav 3. af Sverige blev myrdet, og i næste generation blev Gustav 4. Adolf af Sverige afsat, Paul 1. af Rusland myrdet og Ludvig 16. af Frankrig henrettet. I 1988 fejrede vi Christian 4.-jubilæet, og nu året efter fejrer man i Frankrig jubilæum for den revolution, der kappede hovedet af Christians oldebarns oldebarn. Det siger måske lidt om forskellige udviklinger i landene.

Man kunne få det indtryk at Christian 4.'s efterkommere fortrinsvis skal søges i de europæiske fyrstehuse, men det er såre langt fra at være tilfældet. Hans børn med Kirsten Munk giftede sig ind i danske adelsslægter, og det samme gjorde efterkommerne af hans barnebarn Ulrik Frederik Gyldenløve (Frederik 3.'s søn) og oldebarn Christian Gyldenløve (Christian 5.'s søn). På den måde nedstammer en mængde adelige fra ham, for eksempel i slægterne Rømeling, Lüttichau, Basse-Fønss og Beck-Friis samt i greveslægterne Danneskiold-Samsøe, Danneskiold-Laurviggen, Holck, Schulin, Wedell og Ahlefeldt – for blot at nævne nogle få af dem. En af disse adelige linjer fører i øvrigt videre til de seneste generationer af hertugerne af Augustenborg og dermed til Augusta Victoria, der var gift med kejser Wilhelm 2. af Tyskland.

Søger man at følge disse linjer frem i tiden, vil man i 1800-årene og især i dette århundrede se at en væsentlig, og stadig stigende, andel af døtrene i adelsslægterne gifter sig med ikke-adelige. Den genealogiske litteratur slår slet ikke til, hvis man vil undersøge hvor mange nulevende danskere i slægter med ganske almindelige navne, der nedstammer fra Christian 4. Der vil formentlig blive tale om et fire-cifret antal. Af mere kendte personer kan for eksempel nævnes skuespillerne Emil, Adam og Johannes Poulsen, folketingsmedlemmet Marie Antoinette v. Lowsow (hvis søn er gift med en datter af statsminister Poul Schlütter), forfatteren Peter Tutein, Lisbet Palme (gift med den svenske statsminister Olof Palme), udenrigsminister Gustav Rasmussen og TV-produceren Jørgen (de) Mylius.

Det er næppe for meget at sige at Christian 4.'s efterslægt i dag kan findes i meget brede kredse af samfundet. Nogle af grenene hører hjemme i samfundets top, andre har formentlig ikke den fjerneste anelse om at de nedstammer fra den folkekære monark.

Rasmus Thestrups ætlinge¹²

På denne baggrund er det interessant at spørge: Hvordan gik det så med undersåttens efterkommere? Vi har set at Rasmus Thestrup forlod den (selv-er)bondestand han kom fra, og at hans børn og svigerbørn slog rod i købmandsmiljøet og gejstligheden, sønnesønnen Frands blev endda biskop (se tavle 3). I den følgende generation vendte flere dog tilbage til landbruget, men nu som godsejere. Oldedatteren Mette giftede sig til Vestervig Kloster og blev stammoder for adelsslægten Molderup (de Molderup), og hendes to næstsøskendebørn, fætrene Frantz og Mathias erhvervede også godser. Den sidste blev adlet i 1749. Socialt kan man sige at slægten kulminerede med Mathias's brorsøn den lærde jurist, generalprokurør og statsminister Henrik Stampe. Han blev også adlet, og takket være det stamhus han oprettede, blev hans brorsøn Holger udnævnt til baron af Stampe.

Gennem disse tre adelsslægter kan der findes Thestrup-ætlinge i en række andre adelsslægter, men tavlen viser at der ikke mindst blandt de borgerlige efterkommere optræder en række kendte mennesker. Blandt de mange personer der ikke er plads til på tavlen kan nævnes kunstnere som Axel Salto, Ernesto Dalgas og Nina van Pallandt, kartografen Jacob Høeg Hagen, brygger Gunnar Harboe i Skælskør, historikerne Povl Engelstoft og C. P. O. Christiansen og pressefolkene Peter de Hemmer Gudme og Nicolai Blædel.

Som man kan se er det vidt forskellige områder af samfundet, hvor efterslægten har gjort sig gældende, fra kunstnere til militære, fra negerslaveriets ophæver til en nobelpristager. Det er også værd at lægge mærke til at navnene ikke stammer fra én gren af slægten alene. Når dertil kommer at efterslægten selvfølgelig også omfatter et meget betydeligt antal mennesker der ikke er alment kendte, fristes man til at drage den slutning, at Rasmus Thestrups efterslægt er talrig som himlens stjerner, og at den – i lighed med Christian 4.'s efterslægt – har gennemsyret en god part af det danske samfund.

Indtrykket forstærkes unægtelig når man ser på hvor mange efterkommere man kan finde inden for en enkelt erhvervsgruppe: historikerne. Alle-rede på tavle 3 og ovenfor er nævnt 6 historikere, og dertil kan føjes i hvert fald følgende nulevende historikere: arkivfolkene Anne Riising, Jørgen Fink, Hans H. Worsøe, professorerne Vagn Skovgaard-Petersen og Jens

Engberg, museumsdirektør Mogens Bencard, rigsbibliotekar Morten Laur- sen-Vig og universitetsfolkene Inge Skovgaard-Petersen og Knud Prange. Man vil næppe kunne hævde at der gennem henved 400 år har holdt sig et specielt anlæg for historie i en lang række grene af slægten. De mange eksempler på historikere skyldes formentlig at det er dem jeg kender og derfor har fået øje på i mængden af Thestrup-efterkommere. En teolog, kunstner eller officer havde nok fæstnet sig ved andre navne, og det siger formentlig noget om hvor talrig efterslægten er.

Stærke aner?

Slægtsforskere taler undertiden om »stærke aner«, dvs. personer der skulle have haft en særlig talstærk efterslægt. Man kan ikke på forhånd afvise, at der kan have levet mennesker der fysisk-psykisk har været så godt udrustet at deres efterslægt har haft specielt gode betingelser for at overleve i stort tal. Teorien er aldrig undersøgt, og det er et spørgsmål om den vil kunne holde.

Lidt arbejde med en lommeregner viser, at det måske ikke er nødvendigt at forestille sig stærke aner. Hvis et land skal opretholde sit folketal, skal hvert ægtepar få mindst to børn, der hver får mindst to børn osv. Det bliver til 4 børnebørn og 8 oldebørn. For hvert 100 år (hver 3. generation) 8-dobles antallet af efterkommere. Der er gået ca. 12 generationer siden Christian 4.'s og Rasmus Thestrups tid, så de skulle under disse forudsætninger teoretisk have godt 4.000 nulevende efterkommere hver. Hvis tallet forekommer os overraskende, er det nok fordi vi er vant til at tænke i »rene« mandslinjer og derfor ofte glemmer kvindernes efterkommere.

Nu er dette en teoretisk beregning. Folketallet er jo steget væsentligt i løbet af de sidste 400 år, så barnetallet pr. ægteskab kunne for eksempel have været – ikke 2 – men 2,5. Det ville i 12. generation have givet godt 60.000 efterkommere. Med 3 børn pr. kuld ville der være mere end 500.000 nulevende efterkommere.

Også det er selvfølgelig teori, for før eller senere vil der uundgåeligt blive tale om indgifte i efterslægten, hvorved det faktisk antal personer svinder ind. Jo mere spredt en slægt bliver i geografisk og i social henseende, des mindre vil indgiftet formentlig blive. Det er klart at man selvfølgelig ikke kan se bort fra arvelige egenskaber og social/økonomisk placering, men betydningen heraf vil formentlig svinde i takt med det antal generationer man fjerner sig fra stamforældrene. Vi mangler imidlertid omfattende undersøgelser af disse spændende befolkningshistoriske spørgsmål, bl.a. fordi der er så få moderne efterslægtstavler der spænder over tilstrækkeligt mange generationer.¹³

En optælling af Diderich Beckmans efterkommere viser at han, som var

født i 1721, i 7. led havde 790 tip⁴oldebørn, og det svarer til mere end 2,5 barn pr. kuld.¹⁴ De ovenstående beregninger er måske alligevel ikke så teoretiske endda og det er ikke sikkert at vi behøver at lede efter »stærke aner«. Det kan meget vel være, at en stor og blomstrende efterslægt er et særdeles normalt fænomen, blot vi tager udgangspunkt i forfædre der levede for tre eller fire hundrede år siden – når vi vel at mærke husker kvindelinjerne.

Linjerne mødes

Dette strejftog gennem Christian 4.'s og Rasmus Thestrups efterslægt vidner om hvordan slægtslinjer kan brede sig op og ned i et samfund, og der ligger en fristende opgave i at sætte disse genealogiske forhold ind i en social og økonomisk sammenhæng: i hvor høj grad er danskerne vævet sammen af familiebånd, hvilken rolle har det spillet og hvilke forhold har påvirket udviklingen.

Strejftøget viser også at et meget betydeligt antal nulevende danskere nedstammer fra en af de to mænd. Så mange at man måtte vente at de to mænd også har fælles efterkommere. Et indgifte mellem de to slægter skete da også ved ægteskabet mellem Frederik 6.'s søn, lensgreve Frederik Vilhelm Dannemand og Francisca v. Scholten, men ægteskabet var barnløst. En ny forbindelse blev imidlertid knyttet ved ægteskabet mellem grev Henrik Scheel og Sophie Louise de Falsen, baronesse Zytphen-Adeler i 1895. Herfra stammer 8 børnebørn – adelige som ikke-adelige – der altså har både kongen og undersåtten som stamfædre. Christian 4. og Rasmus Thestrup ville formentlig have været lige forbløffede, hvis de havde kunnet ane udviklingen.

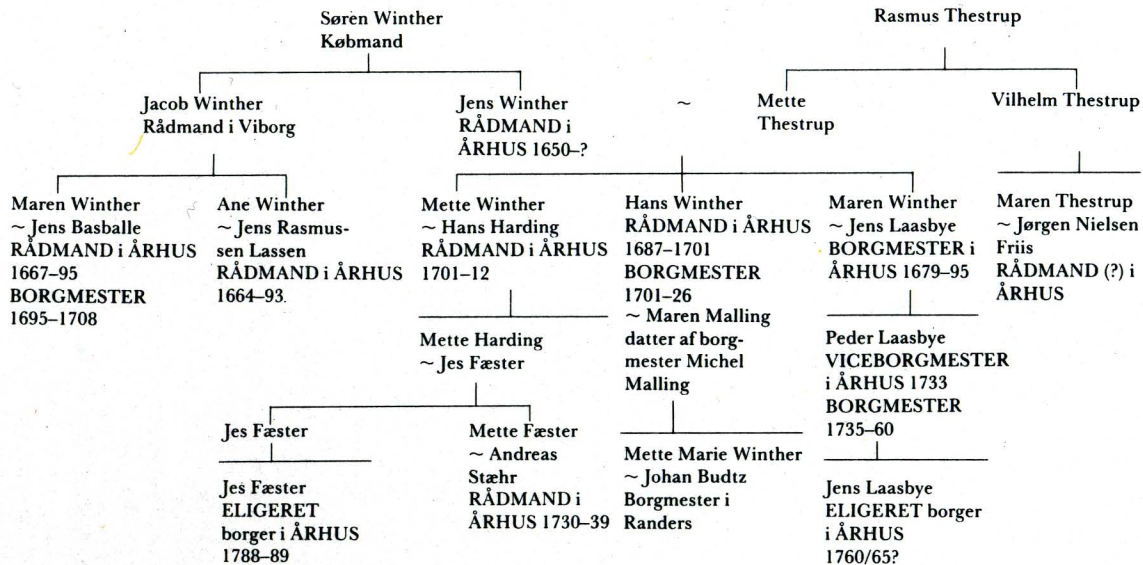
Noter

1. Sivert Grubbes dagbog. Danske Magazin 4. r. bd. 2, 1873, s. 386 f.
2. Svend Ellehøj: Christian 4.s Tidsalder, (Politikens) Danmarks Historie, bd. 7, 1964, s. 276.
3. Helge Søgaard (udg.): Rasmus Pedersen Thestrups Stambog, 1972.
4. Jens Clausen m.fl. (red.): Aarhus gennem Tiderne 1-4, 1939-41.
5. Hans H. Fussing: Bybefolkningen 1600-1660, 1957, s. 82.
6. Det i note 4 anførte værk, bd. 1, s. 318 ff.
7. Sst., bd. 3, s. 250.
8. Karakteristikkerne af Christian 4.'s børn med Kirsten Munk bygger på de respektive artikler i Dansk Biografisk Leksikon.
9. Paul Nedergaard: 100 danske præsteslægter, 1984, s. 35 ff.
10. Anna Thestrup: Eligerede borgere i Århus 1740-1837, 1964.
11. Se bl.a. Michael Maclagan and Jiri Louda: Lines of Succession. Heraldry of the Royal Families of Europe, 1981.
12. Det følgende bygger først og fremmest på T. Rugholms efterladte manuskript om Rasmus Thestrups efterkommere, Dansk Biografisk Leksikon og T. Rugholm, F. Aa. Winther og N.-E. Winther: Aarhus-Winther-Slægten, 1986 samt en del af den litteratur der er nævnt i dette værk.
13. Jf. de eksempler der er fremlagt i Knud Prange: Silkebroderet socialhistorie. En

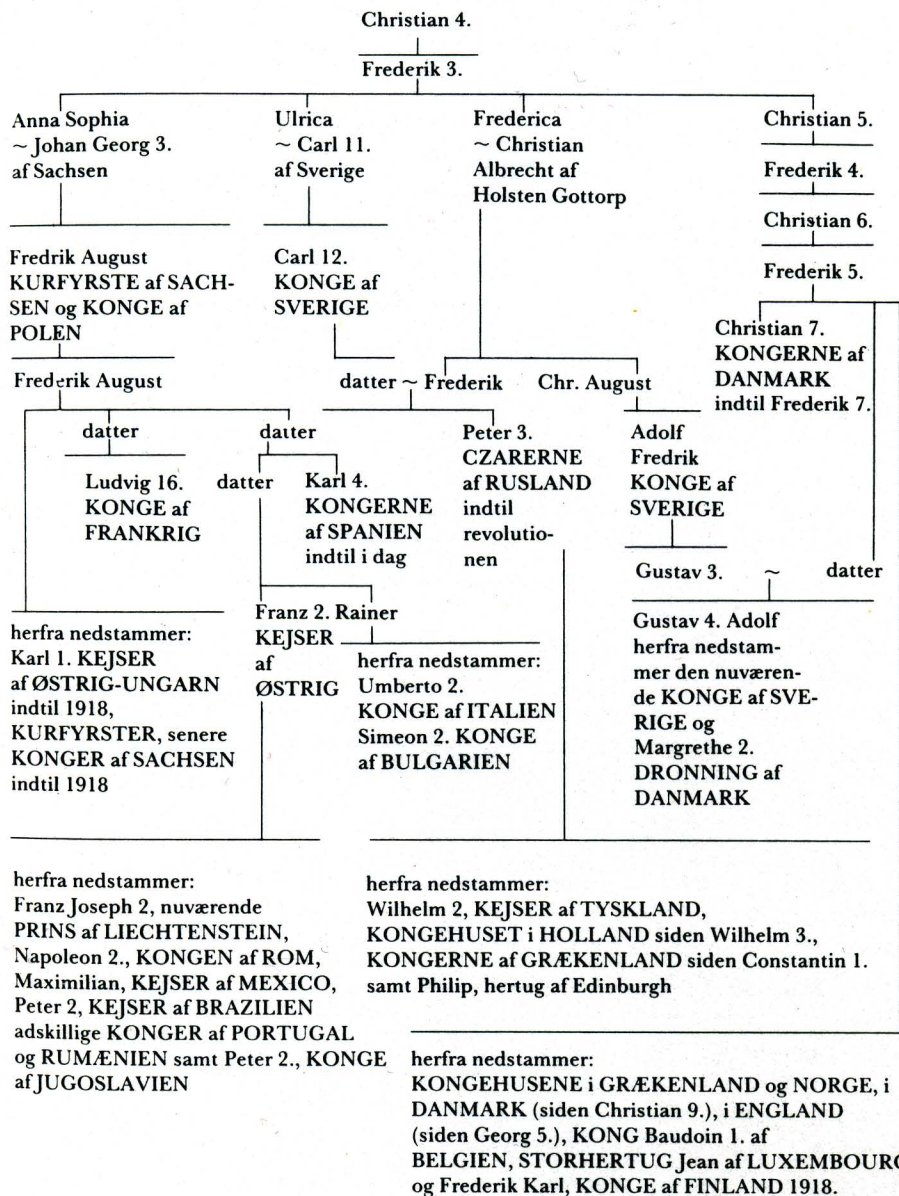
studie i social mobilitet, Festskrift til Vagn Dybdahl, 1987, s. 356–79, og samme: En middelalderhistorikers glæder og problemer, *Personalhistorisk Tidsskrift* 1987:2, s. 179–97.

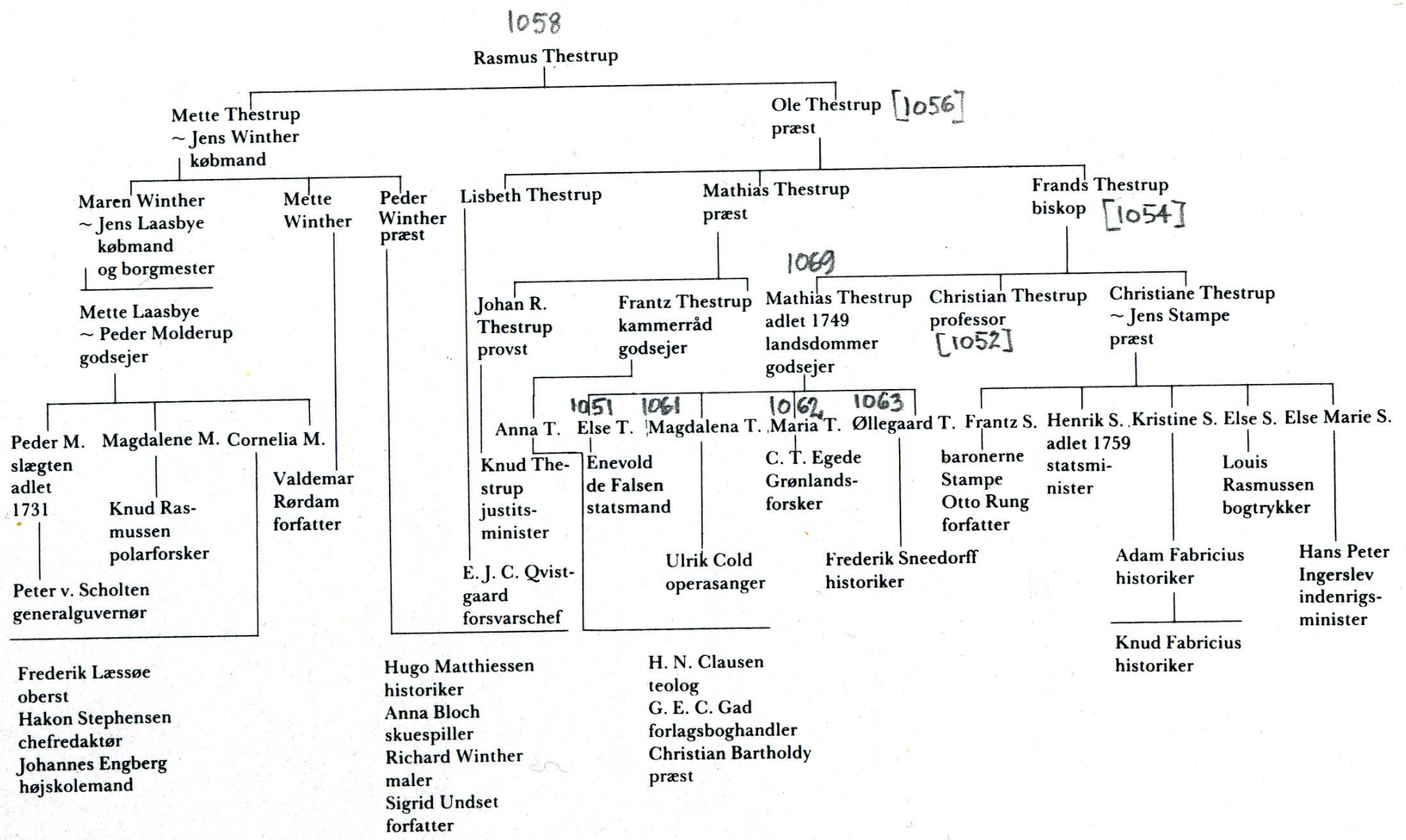
14. Thelma Jexlev og Alfred Larsen: Legatstamtavler for etatsråd Jacob Henric Schous og hustru Susanne Beckmans stiftelse, 1973. Beregningen har taget hensyn til indgifte i slægten.

Tavle 1. Rasmus Thestrup og bystyret i Århus:

Tavle 2. Nogle af Christian 4.'s fyrstelige efterkommere:

Tavle 3. Nogle Thestrup-ætlinge.